

**СОЗУЛМАЛАРДЫН КЕЛИП ЧЫГЫШЫНДАГЫ ФОНЕТИКАЛЫК
КУБУЛУШТАР**

**ФОНЕТИЧЕСКИЕ ЯВЛЕНИЯ ВЛИЯЮЩИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ ДОЛГИХ
ГЛАСНЫХ**

PHONETIC PHENOMENA AFFECTING THE FORMATION OF LONG VOICES

Аннотация: Фонетикалык мыйзамдар фонетикалык ыңгынга тирткн берген жана аны шарттаган конкреттнн учурларды аныктоого жардам берип, фонетикалык структуранын ыңгыншндөгн мыйзамченемдннлктөрдн, тыбыштардын ортосундагы байланыштарды жана алардын трансформаци ясын ачып берет. Өз кезегинде фонетикалык ыңгыннннн мыйзамченемдннлктөрдн ачып бернндө тыбыштык өзгөрнлөргө байкоо жүргнзн менен гана чектелбестен, фонетикалык ыңгынга тирткн берген жана аны шарттаган конкреттнн учурларды аныктап чыгуу зарыл. Кыргыз тилиндеги созулма ндннлөр подсистемасынын ыңгыншннн жана калыптанышына төмөнкндөй фонетикалык кубулуштар таасирин тийгизген:

айтуу аракетин ннөмдөө принциби, 2) бошондоо принциби, 3) биригнн принциби, 4) тншнп калуу принциби. Ар бир фонетикалык өзгөрнн физикалык, психологиялык жана социалдык жактан шартталган көп кырдуу кубулуш.

Аннотация: Фонетические законы помогают определить частные случаи, которые мотивируют и обуславливают фонетическое развитие, выявляют закономерности развития фонетического строя, связи между звуками и их преобразования. В свою очередь, при выявлении закономерностей фонетического развития необходимо не только наблюдать звуковые изменения, но и выявлять конкретные случаи, мотивирующие фонетическое развитие и вызывающие его. На развитие и формирование подсистемы долгих гласных в кыргызском языке повлияли следующие фонетические явления: 1) принцип экономии речевого усилия, 2) принцип ослабления, 3) принцип слияния, 4) принцип стирание (исчезновение). Каждое фонетическое изменение представляет собой многогранное явление, вызванное физическими, психологическими и социальными факторами.

Annotation: Phonetic laws help to identify special cases that motivate and condition phonetic development, reveal the patterns of development of the phonetic system, the relationship between sounds and their transformations. In turn, when identifying the patterns of phonetic development, it is necessary not only to observe sound changes, but also to identify specific cases that motivate phonetic development and cause it. The following phonetic phenomena influenced the development and formation of the subsystem of long vowels in the Kyrgyz language : 1) the principle of economy of speech effort, 2) the principle of weakening, 3)

the principle of fusion, 4) the principle of erasure (disappearance). Each phonetic change is a multifaceted phenomenon caused by physical, psychological and social factors.

Негизги сөздөр: созулма ннднн, фонетикалык мыйзам, фонетикалык җннгнн, аналогия, трансформация.

Ключевые слова: долгие гласные, фонетический закон, фонетическое развитие, аналогия, трансформация.

Key words: long vowels, phonetic law, phonetic development, analogy, transformation.

Тил илиминде тарыхый фонетиканын җннгннн жана калыптанышы тилдеги фонетикалык мыйзамдардын так мннҗдҗлннн менен тыгыз байланышта экендиги тил илиминде буга чейин белгиленген. Тарыхый фонетика боюнча алгачкы изилдҗлҗр тектештирме-тарыхый тил илиминин негиздҗҗнлҗрннҗ таандык. Компаративисттер тарабынан ачылган индоевропа тилдерине мннҗднн тыбыштык шайкештиктерде (*Вернердин мыйзамы ж.б.*) эрежеден тыш кубулуштарга кҗбнрҗҗ орун берилген. XIX к. экинчи жарымында гана младограмматикалык багыттын җкнлҗрн (*Г. Пауль, Г. Остгоф, К. Бругман ж.б.*) тектештирме-тарыхый тил илиминде тыбыштык мыйзамдар җҗнндҗгн тншнннктҗргҗ тактоолорду жана җзгҗртннлҗрдн киргизе алышты. Младограмматисттер фонетикалык җннгнн тилдин ички мыйзамдарынын негизинде гана эмес, позициялык шарттардан, б.а., акцентуациянын таасиринен да тыбыштык җзгҗрннлҗр келип чыгарын далилдешкен. Тилдин җннгннннннн ички себептеринен жана кеп агымындагы позициялык шарттардан келип чыккан җзгҗрннлҗрдн бири-биринен җзгҗҗҗлҗҗ младограмматисттерге «эрежеден тышкары фонетикалык мыйзамдар болбостугу» җҗнндҗгн тезисти сунуштоого мнмкнндн берип, лингвистикадагы мыйзам тншнннннн так илимдердин мыйзамдарына жакындаткан.

Младограмматисттердин тарыхый принципке негизделген концепциясынын илимий-теориялык негизин тарыхый фонетикага тнзмҗ-тнз тиешелнн эки маселе тнзгҗн : 1) тилдеги фонетикалык мыйзамдар ырааттуу, башкача айтканда, фонетикалык ар бир кубулушту жана процессти лингвистикалык мыйзам аркылуу тншннднрнннҗ толук мнмкнн. Фонетикалык мыйзамдарда эрежеге баш ийбҗҗ, чектен чыгуу (исключение) болушу мнмкнн эмес; 2) тилде жаңы формалардын жаралышында, фонетика-морфологиялык җзгҗрннлҗрдҗ аналогия мыйзамы җзгҗҗ мааниге ээ [Мусаев, Абдыкеримова, Садыкова, 2020:275]. Младограмматисттер изилдҗлҗрнндҗ тарыхый принципти жетекчиликке алышкан, бирок фонетикалык системанын җннгнннн, т.а., ички мыйзамдардын негизинде же позициялык-комбинатордук шарттардан бир тыбыштын экинчи бир тыбышка җзгҗрнннн «атомисттик» процесс катары кабылдашкан. Бул җзгҗрннлҗрдн кандай фонетикалык шартта келип чыккандыгы, а тургай тыбыштын җзгҗрннн менен анын позициясынын ортосундагы байланыштар изилденген эмес. Алар тыбыштык мыйзамдарды эмпирикалык деңгээлде констатациялоо менен гана чектелишкен [Кацнельсон, 1976:59].

Тилдик кубулуштарга карата „мыйзам— сҗзнн тнзмҗ-тнз маанисинде колдонуу боюнча эки тнрднн кҗз караш бар. Бул тууралуу Г. Пауль мынтип жазат: ... «мыйзам» сҗзн тнрднн маанилерде колдонулгандыктан, чаташууларга алып келген. Тыбыштык мыйзам дегенде физика же химиядагы мыйзам сыяктуу маанини тншннбҗшннбнз керек. Фонетикалык мыйзам „белгилнн бир шартта тыбыштардын җзгҗрнннн дайыма бирдей болот— деген тншннннктн камтыбайт, ал болгону тарыхый кубулуштардын нзгнлннкснздннн гана шарттайт— [Пауль, 1960:87]. Ал эми Казань лингвистикалык мектебинин кҗрннннктнн җкнлн И. А. Бодуэн де Куртенэ тилдин җннгннннннннн ички мыйзамдары «али ачыла элек, бирок

азыркы тил илими ошол максатка жетүү жолунда», - деп ишенимдүү билдирсе [Бодуэн де Куртенэ, 1963:76], анын окуучусу Н. В. Крушевский Г. Пауль менен илимий тартышууга чыгып : «жалпыга бирдей тыбыштык мыйзамдар бар жана алар «физикалык же химиялык» мыйзамдардан эч айырмаланбайт» деген оюн айтат. Эгерде Н. В. Крушевскийдин пикирин колдоого ала турган болсок, анда тилдин өнүгүшүндөгү тарыхый-фонетикалык мыйзамченемдүүлүктөр «мыйзам» болуш үчүн так илимдердеги мыйзамдарга коюлган талаптарга жооп берип, андагы жоболор жана жыйынтыктар объективдүү жана жалпыга бирдей болушу зарыл.

Славян тилдери боюнча адис В. К. Журавлев тыбыштардын өзгөрүү процесси иерархиялык тартипте жүрүүнүн белгилеп, тилдин фонетикалык эволюциясын төрт деңгээлдин карым-катышы катары көрсөткөн [Журавлев, 1984:60-66].

1. Тыбыштык мыйзамдын фонетикалык деңгээлде өнүгүшүнүн төмөнкү формулада

берет:

0 ———

интерпретациялаганда, тилдин (**L**) өнүгүшүнүн белгилүү этабында (**T**) белгилүү гана позицияда (**P**) бир тыбыш (**a**) экинчи бир тыбышка (**b**) регулярдуу өтөт. Фонетикалык деңгээлде тыбыштык мыйзам аллофондордун келип чыгышына түрткү берет.

Фонологиялык деңгээлде аллофондор фонемага айланат. Бул деңгээлде тыбыштык мыйзам аракетин токтотуп, тилдин тарыхына өтөт. Ушул учурдан баштап, тил ээси бул өзгөрүүнүн аңдай баштайт.

Морфонологиялык деңгээлде фонетикалык өзгөрүүлөр уланат, бирок бул өзгөрүүгө тыбыштык мыйзам таасир этпей калат. Дал ушул процессти младограмматисттер өз учурунда аналогия катары сыпатташкан.

Социоллингвистикалык деңгээл тыбыштардын өзгөрүүсүнүн эң соңку этабы, бул деңгээлде коомдун мүчөлөрүн фонетикалык өзгөрүүнүн тааныт жана кабыл алат [Красухин, 2021:112].

Ошентип, азыркы тил илиминде тыбыштык өнүгүүнүн мыйзамченемдүүлүктөрүн кайрадан карап чыгуу үчүн жетишерлик маалымат топтолду. Эгерде салыштырылып жаткан тилдерде тарыхый уланмалуулук аныкталса, анда тектеш тилдердеги орток уңгулар менен мүчөлөрдөгү тыбыштык шайкештиктерди фонетикалык мыйзам катары таанышыбыз зарыл.

Тил илиминин тарыхында фонетикалык өзгөрүүлөрдүн себебин аныктоо татаал маселелердин бири. Тарыхый фонетикада мындай өзгөрүүлөрдүн келип чыгуу себебин түшүндүрүүгө багытталган теориялардын айрымдарына токтолобуз:

«Эуфония же уккулуктуулук» теориясын грек-рим тил илиминин өкүлдөрү сунуштаган. Аталган теория индоевропа тил илиминде өнүктүрүлгөн. Мисалы, тектештирме-тарыхый тил илиминин негиздөөчүлөрүнүн бири Ф. Бопп илимий ишмердүүлүгүнүн алгачкы жылдарында эуфония теориясынын таасиринде болуп, тыбыштык өзгөрүүлөрдүн себептерин сүйлөөчүнүн жагымсыздан жагымдуу тыбыштык айкаштарды айтууга умтулуусунан көргөн. Кийинчерээк бул көз карашынан баш тартып, тыбыштык мыйзамдарды тилдин өнүгүшүнүн ички себептеринен келип чыккан деп карап, аналогиянын таасири менен түшүндүрүлгөн тыбыштык өзгөрүүлөргө карама-каршы койгон.

Немец лингвисти, младограмматизм агымынын өкүлү Г. Остхофф тыбыштык өзгөрүүлөрдүн себеби катары географиялык жана климаттык шарттарга ыңгайлашууну

көрсөткөн. Анын пикиринде тннднктөгн тилдерде ннснздөр кеп болсо, тескерисинсе, климаты жумшак, тнштнк аймактарда таралган тилдерде ннднлгөрдн кептнгн бул тилдердин гармониялуу табиятын шарттаган. Албетте климат жана географиялык шарт тилге таасирин тийгизет, бирок фонетикалык системанын өннгннсн андан кез каранды эмес. Мисалы, скандинавия (швед, дат, норвегия жана исландия) тилдеринде ннднлгөргө караганда, ннснздөрдн колдонулуу жыштыгы алда канча жогору болсо, ошол эле аймакта жашаган финдердин тилинде ннднлгөр кеп колдонулат.

Фонетикалык өзгөрнлгөрдн келип чыгуу проблемасына кайрылган немец тилчиси Г. Курциус «эң аз кнч жумшоо/тилдик ннөмдөө» теориясын сунуш кылган. Ал тыбыштык өзгөрнлгөрдн жансыз жаратылыштагы «эстен чыккан» процесстерге салыштырган. Ошондой эле фонетикалык өзгөрнлгөргө ички себептерден пайда болгон тыбыштык алмашуулар менен катар аналогия чоң таасирин тийгизерин айткан. Бул теориянын өзөгнн оор артикуляциянын жеңил артикуляция менен алмашуусу тнзөт [Абаев, 1933:3-14].

Тарыхый фонетиканын өннгншннн кийинки этаптарында айрым изилдөөчнлөр тыбыштык өзгөрнлгөрдн себебин эне тилинде туура эмес снйлөгөн балдардан издей башташкан. Алардын кез карашында тили жаңы чыккан бала айлана-чөйрөдөн уккан сөздөрдн ката айтат. Чоң адамдар баланын снйлөгөнн улам оңдоп - тнзөтнп отуруп, сөздөрдн туура айтканга нйрөтншөт. Тилдеги фонетикалык өзгөрнн дал ушул жерден башталат. Балалык кезде ондолбогон айрым айтуулар бир катар адамдардын снйлөө кебинде бекийт да, өснп келе жаткан кийинки муунга берилет. Ошентип, тилдин фонетикалык структурасында инновация жаралат [Соссюр, 1977:182].

Тарыхый фонетиканын өннгншннн соңку жылдарындагы өзгөчөлөнгөн кез караш америкалык лингвист У. Лабовго таандык. Ал фонетикалык өзгөрнлгөрдн төмөнкн типтерин көрсөтөт: жылышуу (shifts); бошоңдоо (lention); биригнн жана ажыроо (mergers and splits); тншнп калуу (жок болуу) (deletion). У. Лабов мындай тыбыштык кубулуштардын

келип чыгуу себептерин тилдик өзгөрнлгөрдн принциптери деп атайт: 1) эң аз кнч жумшоо (ннөмдөө) принциби; 2) кептин темпи (тездиги); 3) кубулуштун жыштыгы; 4) тилдердин/диалектилердин контактылары; 5) тилдин коммуникативдик функциясын жана тилдик эрежелер системасын оптималдаштыруу; 6) иммитация (тууроо); 7) социалдык топторду теңдештирнн/дифференциациялоо. Окумуштуу ар бир фонетикалык өзгөрннн физикалык, психологиялык жана социалдык аспекттерден алганда өзгннн себеби бар кеп кырдуу кубулуш экендигин белгилейт [Медведева, 2015:146-147].

Фонетикалык өзгөрнлгөрдн себептерин изилдөөдө дагы бир өзгөчөлөнгөн кез караштын автору орус окумуштуусу М. В. Панов. Автор тыбыштык өзгөрнлгөрдн нч принципин бөлнп көрсөтөт: 1) айтуу аракетинн ннөмдөө принциби; 2) фонемаларды жана аларды ажыратуучу белгилерди ннөмдөө принциби; 3) симметрия принциби. М. В. Панов бардык эле фонетикалык өзгөрнлгөр ннөмдөө принцибине жооп бербестен, тескерисинче, булчуңдардын көбнрөөк иштешин талап кыларын айтат. Анын пикиринде өзгөрнннн себеби ннөмдөөдө эмес, көбнрөөк аракетти талап кылган тыбышты айтуудагы көнбөгөнднктө жатат [Панов, 1988:41-55].

Биз тыбыштык өзгөрнлгөрдн келип чыгуу себебин тншнднрннгө багытталган теорияларды сыпаттап эле тим болбостон, созулма ннднлгөр подсистемасынын калыптанышында кайсы тыбыштык мыйзам канчалык деңгээлде таасирин тийгизгенин ачып көрсөтншнбнз зарыл.

Созулмалардын келип чыгышы аналогия мыйзамы менен да байланышта. Белгилнн болгондой, Грек-Рим лингвистикалык традициясында тигил же бул тилдик кубулушту сыпаттоо аномалия жана аналогия принциптеринин негизинде ишке ашкан. Аналогия принцибин александриялык грамматисттер стоиктер мектебинин җкнлдҗрннн аномалия принцибине оппозиция иретинде сунушташкан. Алар аналогияны классикалык тексттердеги туура жана туура эмес формаларды ажыратууда колдонушуп, тилди регулярдуу жана системалуу мннҗзгҗ ээ татаал кубулуш экендигин аныктоо менен, тилдин системалуу грамматикасын тнзннгҗ аракеттенишкен [Мусаев, Абдыкеримова, Садыкова, 2020:176]. Тил илиминин җннгншнннн антик доорунда аналогия бир нлгн, бир модель, бир парадигмага келтирилген регулярдуу формалар менен байланыштагы тншнннктн туюндурган. Ал эми младограмматиктердин окуусунда аналогияга кененирээк маани камтылган да, тилдеги жаңы формалардын жаралышын, фонетика-морфологиялык җзгҗрнлҗрдн тншннднрнндҗ аналогия принцибине таянышкан.

Структуралык лингвистиканын җкнлн Ф. де Соссюр аналогиянын психологиялык негизин таануу менен, аны тигил же бул жактын кеп ишмердигинде кокусунан келип чыккан чыгармачыл жаңы тнзглнш экенин белгилесе [Соссюр, 1977:199], америкалык лингвист Ч. Хоккет аналогиялык процесске тҗмҗнкндҗй аныктама берет: «инсан кеп жаратуу мезгилинде, негизинен, иммитацияга жол берет, же болбосо аналогияны колдонот» [Кубрякова, 1987:47]. Белгилнн англис окумуштуусу Дж. Лайонздун пикиринде —аналогиянын негизинде кҗннмнш жана регулярдуу тилдик моделдердин нлгнснндҗ кайра жаралган жаңы формалар тилдин җннгншнндҗ маанилнн роль ойнойт [Лайонз, 1978:48].

Аналогия тилдеги жаңы кубулуштун башаты болбогонуна карабастан, тилдин җннгншн жана функцияланашы нҗнн кнчтнн фактор катары кызмат кылат, ал тил ээсине буга чейин белгилнн формалардан алардын логикалык уландысына жеңил җтннгҗ жардам берет. Аналогия тилдин структурасындагы бардык деңгээлдерге мннҗзднн. Аналогиянын негизинде тилдеги даяр нлгн боюнча жаңы тилдик бирдиктер тнзнлҗт; бир тилдик бирдиктин тнрднн формаларынын ортосунда атаандашуу жаралып, бири экинчисин колдонуудан снрнп чыгарат; сҗз җзгҗртннчн жана сҗз жасоочу моделдердин курамы җзгҗрҗт. Демек аналогия деп буга чейин белгилнн болгон эрежелердин негизинде жана калыптын нлгнснндҗ жаңы формалардын жасалышын/кайра жаралуусун тншннннбнз зарыл. Жаңыдан жаралып жаткан бирдикти буга чейин белгилнн болгон эрежеге алып келнн мындай бирдиктердин ортосунда структуралык окшоштук бар экендигин жана алардын ортосунда ассоциативдик байланыштын бардыгын кнбҗлҗднрҗт [Кубрякова, 1987:45].

Аналогиянын таасири бир парадигмага кирген формаларга гана эмес, андан да кененирээк таралышы мнмкнн. Мисалы, функционалдык жактан тең маанилеш элементтердин ичинен бирҗҗ гана калат да, ал эми калгандары барган сайын кеңейип бараткан аналогиянын таасирине баш ийет. Э. Сепир англис тилиндеги кҗптнк сандын кҗрсҗткнчн -s аналогиянын негизинде җннккҗнн билдирет. Биринчи -s мнчҗсн мужской роддогу атоочторго гана уланып кҗптнк маанини туюндурса, кийинчерээк бардык роддогу атоочторго жалгана баштаган. Аналогия фонетикалык процесстин жыйынтыгында келип чыккан эрежеден тыш кубулуштарды тартипке келтирбестен, мурдатан бери тилде калыптанган моделдерди жҗнҗкҗйлҗткҗн жана иретке келтирген [Сепир, 1993:171]. Аналогиянын негизинде кайра җзгҗртнлҗҗн фонетикалык җзгҗрнлҗр

тилдин морфологиялык структурасындагы өзгөрүүлөрдүн башталышына да себеп болот. Мисалы, мнчөлөрдө созулма ндүүлөрдүн келип чыгуу процессинин башталышы морфологиялык структурада ички флексиянын өнүгүшүнө түрткү берген.

Кыргыз тилиндеги созулмалардын келип чыгышында, өзгөчө өздөштүрүлгөн сөздөрдүн курамындагы этимологиялык созулмалардын жана тыбыштык тизмектердин кыргыз тилинде созулма ндүүлү катары кабыл алынышында тыбыштардын алмашуусундагы мыйзамченемдүүлүктөрдүн бири – трансформациянын аткарган ролу чоң. Трансформация – тилдин өнүгүшүнүн мурунку этаптарында фонетикалык процесстердин жыйынтыгында келип чыккан, тилдердин же анын диалектисинин тарыхый өнүгүшүнүн азыркы этабында аракеттеги, позициялык жана антропофоникалык тенденциялардан кез карандысыз тыбыштык алмашуулар [Бернштейн, 1962:64-80].

Трансформация келип чыгышы ар түрдүүлү болушу мүмкүн : 1) Трансформация тилдин өнүгүшүнүн байыркы мезгилине мүнөздүү позициялык шарттардын тарыхый - фонетикалык өзгөрүшүнүн жыйынтыгы болушу мүмкүн. Анын жыйынтыгында бир эле морфеманын түрдүн айкаштарында позиция менен шартталбаган альтернаттар пайда болот.

Трансформация жакын тектеш эки тилдин ортосундагы фонетикалык дал келүүлөргө барып такалышы мүмкүн; мисалы, бир тилден экинчи тилге сөз, морфемалар өздөштүрүлгөндө пайда болгон дублеттер. 3) Трансформация башка структуралык типтеги тилдерден өздөштүрүлгөн сөздөрдүн курамындагы фонемалардын, тыбыштык тизмектердин фонетикалык адаптациясы болушу мүмкүн.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз тилиндеги созулма ндүүлөр подсистемасынын калыптанышына 1) эң аз күч жумшоо (нөмдөө), 2) бошоңдоо (акцент менен байланышкан),

биринч, 4) түшүнү калуу сыяктуу фонетикалык өзгөрүүлөр жана аналогия, трансформация өндүн мыйзамдар таасирин тийгизген.

Адабияттардын тизмеси:

Мусаев С. Ж., Абдыкеримова А. Э., Садыкова С. З. Тил илими: илимий таанып-билүү жана тил илиминин тарыхы. I бөлүк [Текст] / С. Ж. Мусаев, А. Э. Абдыкеримова, С. З. Садыкова. -Б., 2020. -432 б.

Кацнельсон С. Д. Звуковые законы и их внутренние механизмы [Текст] / С. Д. Кацнельсон // В кн.: Теория языка. Англистика. Кельтология. -М.: Наука, 1976. -С. 56-63 (280 с.)

Пауль Г. Принципы истории языка [Текст] / Г. Пауль. Перевод А. А. Холодовича. -М.: Издательство иностранной литературы, 1960. -500 с.

Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию [Текст] / И. А. Бодуэн де Куртенэ. Том 1. -М.: Изд. АН СССР, 1963. -386 с.

Журавлев В. К. Принцип иерархичности звуковых изменений в этимологии [Текст] / В. К. Журавлев // Этимология. Под ред. Ж. Ж. Варбот, Л. А. Гиндина. -М.: Наука, 1984. -С. 60-66. (255с.)

Красухин К. Г. Из истории исторической лингвистики: Бодуэн де Куртенэ и языковые изменения [Текст] / К. Г. Красухин // Вопросы языкознания. -2021. -№2. -С.99-123.

Абаев В. И. О фонетическом законе [Текст] / В. И. Абаев // Язык и мышление. - №1. - 1933. - С.1-14.

Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию [Текст] / Ф. де Соссюр. -Москва: Прогресс, 1977.

-

с.

Медведева Т. В. О типах и причинах звуковых изменений [Текст] / Т. В. Медведева // Вестник МГЛУ. -Вып. 1(712). -2015. -С. 143-152.

Панов М. В. О причинах фонетических изменений [Текст] / М. В. Панов // Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка. Под ред. Ю. Д. Дешериева и Л. П. Крысина. -М.: Прогресс, 1988. -С.41-55.

Кубрякова Е. С. Размышления об аналогии [Текст] / Е. С. Кубрякова. В кн.: Сущность, развитие и функции языка. -М.: Наука, 1987. -С.43-51.

Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии [Текст] / Э. Сепир. Пер. А. Кибрика. -М.: Универс, 1993. -656 с.

Бернштейн С. И. Основные понятия фонологии [Текст] / С. И. Бернштейн // Вопросы языкознания. - 1962. -№5. -С.62-80.